

SZABÓ DOROTTYA¹ – TRAUTMANN LÁSZLÓ²

GLOBALIZÁCIÓ – GAZDASÁGPOLITIKA – KÍNA³

CHINA AT THE CROSSROADS

Tanulmányunkban amellet érvelünk, hogy Kína felzárkóztatását elsősorban a geopolitika határozta és határozza meg, nem pedig gazdasági doktrínák. A jelenleg is zajló geopolitikai átmenet azt jelenti, hogy megszűnik a régi világrend, amelynek inherens része volt a háborús konfliktus, és amelynek keretében a társadalmi-gazdasági fejlődés nem lehetett békés folyamat. Ezzel szemben az új világrend, a globalizáció korában a hosszú távú cél nemcsak a jólét, hanem az értékrend egésze, a biztonság, a szabadság, demokrácia és a jólét következetes érvényesítése. Álláspontunk szerint a kínai gazdaságpolitika célja a globális partnerséghez való felzárkózás.

Contrary to the usual way of thinking about the Chinese opening-up in the economic literature, our standpoint is that the main reason of every step forward in its development is determined by geopolitics and not economic doctrines. The geopolitical transition can be characterized by the shift from an old world order to a new one. From a world of which military conflict is an inherent part and economic and social development cannot be peaceful to a world where the preservation of peace and development coincides. The framework of the new world order is globalization and the aim of Chinese economic policy to catch-up to globalization.

BEVEZETÉS

„A mester mondotta, ha most valódi király támadna, akkor egy nemzedék (30 év) kellene csak és felvirágozna az erény” (Konfuciusz: Beszélgetések és mondások, XIII/12) – kezdi könyvét Caj Fang, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (CASS) elnökhelyettese a kínai reform és nyitás értékelése kapcsán [Caj Fang, 2019]. A bevezető mondat talán többet árul el a kínai gazdaságpolitika dilemmáiról és fejlődési lehetőségeiről, mint a könyv egésze. Konfuciusz ugyanis – és ebben követi őt az egész kínai magaskultúra – a politika, gazdaságpolitika lényegét az erény elterjesztésében látta. Ugyanakkor a kínai gazdaságpolitika ezt a szempontot még nem teljes következetes-

¹ egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem

² egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Közgazdaságtani Intézet

³ Jelen publikáció/kutatás az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP- HYPÉRLINK „callto:3.6.2-16-2017-00017” 3.6.2-16-2017-00017 azonosítójú „Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek” című projekt keretében jött létre.

séggel fogadta el, hiszen sok kínai közgazdász a gazdaság céljának még pusztán a munkaadást, benne a fizikai, szolgai munka biztosítását tekinti, és a fejlődést pusztán az életszínvonal, azaz a jólét emelésében látja. A globalizáció korában a hosszú távú cél azonban nemcsak a jólét, hanem az értékrend egésze, a biztonság, a szabadság, demokrácia és a jólét következetes érvényesítése.

Tanulmányunk fő állítása, hogy a globalizáció következő fejlődési szakaszában, a koronavírus járvány utáni újjáépítés időszakában a kínai gazdaságpolitika következetesebben fogja érvényesíteni az értékrendet a gazdaságpolitikában, és ennek hangsúlyos részeként a gazdaságról való beszédben erőteljesebben jelenik meg az értékrend. Ezzel szakítanak azzal a középtávú gazdaságpolitikai korszakkal, amelyben a gazdaságot öntörvényűnek tekintették, és a gazdaság fejlődését csak gazdasági okokkal, törvényszerűségekkel magyarázták. Ez a korszak, ami a 70-es években kezdődött Kínában, elkerülhetetlen volt, mert a felzárkóztatást a gazdasággal kellett kezdeni, a „gazdaságközpontú modernizációra” fókuszáltak [Westad, 2020:298]. A hidegháború sajátos körülményei miatt nem lehetett nyíltabban kifejezni a felzárkózás irányát, azaz az alkalmazkodást az új világregendhez és ennek formájához, a globalizációhoz. Ma már azonban a felzárkózás korlátja az értékrendről való beszéd hiánya, és azon ágazatok erőteljesebb támogatása, amelyek közvetlenül érdekeltek a nyíltabb, értékrend alapú kommunikációban.

A kínai gazdasági fejlődésről szóló vita tárgya (és ez a jelenlegi kínai gazdaságpolitika dilemmája is egyben) annak felismerése, hogy a Nyugat nem érdekelt Kína elnyomásában és gyarmatosításában, a globális fejlődés segíti Kínát a felzárkózásban. A Nyugat nem azonos a gyarmatosító kapitalizmussal, ahogy az a XX. századi kínai propagandában megjelent, hanem partnerként viszonyul Kínához, és a partnerséghez szükséges értékrendi szilárdságot támogatja. A partnerség ellentéte a nacionalizmus, és annak tudatosítása zajlik most, hogy a nacionalizmus nem ad perspektívát a felzárkózáshoz, ellenkezőleg, a leszakadás modelljét kínálja.

A nacionalizmus a kínai gazdaságpolitikai irányítás egyik alárendelt mozzanata, történelmileg elkerülhetetlen kísérőjelensége volt annak a „diplomáciai forradalomnak” [Kissinger, 1979], ami a kínai nyitással kezdődött. A „forradalom” tartalmát Zbigniew Brzezinski úgy foglalta össze, hogy az ideológia átment geopolitikába [Brzezinski, 2020], és lényege a globálisan érvényesülő értékrend működése, ami nyilvánvalóan geopolitikailag meghatározott. Abban azonban nincs vita, hogy melyek az alapvető értékek: a biztonság, szabadság, demokrácia és jólét, csak abban lehet nézetkülönbség, hogy milyen módon lehet ezeket működtetni. A nacionalizmus, ami a neoliberalizmus egyik kísérőjelensége, ezzel szemben tagadja az értékrend szerepét a világregend működtetésében, ezért az még csak nem is realizmus, hanem a nyers önzés világméreteiben. Ettől a nacionalista örökségtől kell megszabadulnia Kínának napjainkban.

A vita nem lényegtelen Magyarország számára sem két szempontból. Egyrészt a magyar közgazdaságtan és társadalomtudomány már a II. világháború végétől kezdve erőteljesen hozzájárult a kínai társadalomtudományi gondolkodás fejlődéséhez, élénk szellemi kooperáció jellemezte a két országot. Másrészt Magyarországon is van olyan szellemi irányzat, amelyik a Nyugatot ugyanolyan egyoldalúsággal szemléli, ahogy azt Kínával kapcsolatban jellemeztük, ezért az ezzel folytatott vita segítheti a hazai szakmai közvéleményt is a globalizáció folyamatainak alkalmazásában.

A globális partnerségből új gazdaságpolitikai fejlődési pálya születik, amit ösztönöz a kínai gazdaságpolitika. Az a mód, ahogy az elmúlt 30 évben Kína részt vett a globalizációban, meg-

változik, és ebben a formaváltásban nagy szerepe van a kínai magaskultúrának⁴ is. Szemben a XX. században érvényesülő felfogással Kína nem csak az olcsó munkahelyek és a jelentős számú tanulatlan népesség miatt lehet része a globális munkamegosztásnak, ellenkezőleg, az olcsó munkaerő csak a szegénység leküzdésének, a felzárkózás első korszakának kísérőjelensége volt. Ez a korszak azonban lezárult, és Kínában a koronavírus elleni küzdelem után olyan gazdaságpolitikai szerkezet alakul ki, amelyik képessé teszi Kína részvételét a tudásalapú gazdaságban. Ez a váltás azonban nem irányváltás Kína eredeti fejlődési, felzárkózási modelljéhez képest, annak voltaképpen kiteljesítője.

A gazdaságpolitikai vita tárgya ennek az új iránynak a tervezésével kapcsolatos. Az egyik álláspont mechanikusan extrapolálni szeretné az elmúlt 30 év gazdaságpolitikájának modelljét. Ez az, amit „revizionista” irányzatnak, vagy szocialista piacgazdaság modelljének neveztek, és amelyik a hetvenes évek óta meghatározó szerepet töltött be a kínai gondolkodásban (és a volt keleti blokk területén is). Ez az irányzat voltaképpen a neokonzervatív-neoliberális korszak kínai megfelelőjének tekinthető, ami csak arra az átmeneti korszakra tudott elméleti támpontot adni, amíg lezárult a kétpólusú világrend, és kialakultak az új globalizációs korszak feltételei és intézményei.

A tanulmányban amellet szeretnénk érvelni, hogy Kínában a napirenden lévő kérdés az új gazdaságpolitikai doktrína megfogalmazása. Az elméleti fordulat azért szükséges, mert Kína technológiai és gazdaságpolitikai fejlődését a magaskultúrára támaszkodó doktrína jobban jeleníti meg. Ez pedig segíti a vezetők és széles társadalmi csoportok alkalmazkodását. Az új elméleti keret kidolgozása azonban azt igényli, hogy a kínai felzárkózást a globális átalakulásba illesszük, és ne a „szocialista piacgazdaság” elméleti sikerének tudjuk be.

A KÍNAI NYITÁS ELSŐ KORSZAKA (1971–1992)

A kínai nyitást sok tényezővel szokták magyarázni, de ma már jól látszik, hogy elsődleges oka Kína felzárkóztatása volt az új, azaz a háború nélküli világrendhez és a globalizációhoz. Véleményünk szerint nem lehet a kínai nyitást pusztán geopolitikai összefüggésekre, azaz a szovjet-amerikai versengésre visszavezetni. A kínai nyitást amerikai részről irányító egyik politikusnak, Henry

⁴ A kínai magaskultúra többek között a hivatalnoki réteg évezredes bölcseleti vallási hagyománya, a konfucianizmus, a taoizmus, a buddhizmus gondolkodást, életvezetést, közigazgatást meghatározó szerepe. A konfucianus gondolkodás például kiemelt szerepet tulajdonít az esztétikának a sikeres kormányzat megvalósítása során, amely szerint az esztétika elhanyagolása közvetlenül vezethet az állam bukásához. Köszönettel tartozunk Vida Ceciliának, hogy erre felhívta a figyelmünket.

Kissingernek⁵ igaza van abban, hogy nem létezett „kínai kártya” [Kissinger, 2019:897], de ennek nem pusztán az az oka, hogy az Egyesült Államok nem akarta kihasználni Kínát, szerepet játszott benne a szovjet külpolitika is, amelyik legalább olyan mértékben támogatta Kína elszakadását a korábbi, forradalmi modelltől, mint az Egyesült Államok. Kissinger ezt a szempontot nem vette figyelembe visszaemlékezéseiben, és némileg egyoldalúan a kínai nyitáshoz a szovjet ellenségeséget kapcsolta az Egyesült Államokkal és Kínával szemben. A folyamat lényegét az egyensúlyban látta [Kissinger, 2019:897], ami a látszat szintjén valóban igaz is volt, de csak ott.

A keleti blokkban a despotikus hagyomány mellett ugyanis létezett egy másik, modernizációs irányzat is, és ez a modernizációs politika, gazdaságpolitikai irányzat a globalizációt támogatta. Ez a modernizációs irányzat a szovjet ideológiának az a része volt, amelyik a nyugati értékrenddel összhangban határozta meg magát, bár kétségtelenül ennek gyakorlati alkalmazása csak nagyon halványan érvényesülhetett abban a korban. Az azonban nem állja meg a helyét, ha a XX. századi keleti blokkot egyoldalúan azonosítjuk a cárizmussal vagy a császári Kínával. A két irányzat megkülönböztetésére azért van szükség, mert a globális partnerség csak akkor lehet teljes, ha ebből a XX. századi hagyományból az, ami átmenthető, megmarad az új világrend keretei között.

A fenti modernizációs irányzat ösztönözte Kínát a maoista, álforradalmi hagyomány feladására, és amit Kissinger akkor a szovjet külpolitika tehetetlenségének és hibáinak látott, az valójában az amerikai külpolitikával egybeeső irányzat volt. Ezt azért is tartjuk fontosnak kiemelni, mert így történelmileg is igazolható, hogy Kína felzárkózása a globális folyamatokba illesztve érthető, és a szovjet ideológia része volt a globalizáció előkészítésének. Már csak ezért is indokolatlan a globalizációt a kapitalizmus győzelmének tekinteni, mint ahogy az a neoliberais korokban történt.

Kissingernek idézett művében igaza volt abban a tekintetben, hogy a kínai nyitás során az első lépés a gazdasági modernizáció volt. Ezt nem pusztán az indokolta, hogy a kiemelés a szegénységből gazdasági folyamat, inkább arra vezethető vissza, hogy az USA az „ideológiai vitákba nem akart belefolyni” [Kissinger, 2019:899], azaz az értékrend alkalmazásának elméleti kérdését nem lehetett volna ellentmondásmentesen megoldani. A hidegháború körülményei között a szovjet ideológia nem tudott leválni a cárista hagyományról, ezért a nyílt elvi vita akkor nem segítette volna a keleti blokk megszabadulását a rossz, despotikus hagyománytól. Ebből fakadt,

⁵ Henry Alfred Kissinger (1923–) német születésű amerikai Nobel-békedíjas diplomata és politikus. Nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd az Amerikai Egyesült Államok 56. külügyminisztere a Nixon-kormányban, mely tisztségében a Watergate-botrány (1974) után a Gerald Ford vezette új kormányban is megmaradt. A külügyminiszteri hivatali idő 1973. szeptember 22.–1977. január 20. Kissinger úttörő szerepet játszott az Egyesült Államok külpolitikájában 1969 és 1977 között. Ennek során az általa kidolgozott „enyhülés” vezérelv valódi enyhülést hozott az USA, Szovjetunió és Kína kapcsolatában, és meghatározó szerepet játszott az 1972-es kínai-amerikai csúcstalálkozón a Nixon és Csou En-laj pártfőtitkárral tartott megbeszéléseken, mely Kína világ felé történő nyitását, illetve egy új, antiszovjet kínai-amerikai szövetséget eredményezett. A külpolitikai stratégia részeként kezdeményezte a légköri kísérleti atomrobbantásokat tiltó és a fegyverzetcsökkentést előirányzó tárgyalásokat, melyek végül az 1972-ben aláírt SALT-1, illetve a ballisztikus rakéták elleni védelmi rendszerek limitálásáról szóló AMB/AMBT (Anti-Ballistic Missile Treaty), illetve az 1979-es SALT-2 szerződéshez vezettek. 1973-ban a vietnámi háború befejezéséért tett erőfeszítései elismerésül Nobel-békedíjat kapott.

hogy gazdasági eszközök segítségével kezdődött el Kína felzárkóztatása, de ez nem jelenti azt, hogy a gazdasági eszközök mögött ne lett volna politikai, gazdaságpolitikai cél.

A gazdaság elsődlegessége összekapcsolódott a neoliberalizmussal, de a neoliberalizmus a gazdaságpolitikai folyamatot rosszul interpretálta. Abból a tényből, hogy nem folyt érdemi elméleti vita a globalizációról, arra következtetett, hogy a politika nem játszik szerepet a gazdaság működtetésében, a piac önszabályozó. Ma már azonban jobban látszik, hogy nem a magára hagyott, önszabályozó világpiac segítette Kínát a fejlődésben, hanem valójában a globális gazdaságpolitikai akarat érvényesült, és ebben a vezető szerepet az Egyesült Államok játszotta. Kissinger sokat ír arról visszaemlékezéseiben, hogy tárgyalásainak titkos jellege Nixon⁶ elnöksége alatt mennyiben segítette vagy korlátozta céljai elérését. Ez a titkosság azonban mélyebb értelmű, hiszen a Nixonnal kezdődő új korszak során a neokonzervatív-neoliberális kor egészének titkos jellege is kiütözik szimbolikus formában. Ennek a kornak a lényege az új világrend, a globalizációs értékek kiterjesztése a keleti blokk területére, ami több az USA hidegháborús győzelménél, de erről kevés szó esett korábban. Az Egyesült Államok meghatározó szerepet játszott a globalizáció előrehaladásában, és ez a szerep keltette azt a látszatot, mintha egyoldalúan „győzött” volna. Ahogy azt azonban az USA nemzetbiztonsági stratégiái az első perctől kezdve hangsúlyozták, ez az egyoldalú vezető szerep csak átmeneti állapot lehet a globális partnerség felé. Annak a történelmi kornak az ellentmondásaihoz tartozik, hogy ezt a célt akkor nem lehetett kimondani. Csak ma, 50 évvel később, rálátva a folyamat egészére lehet történelmileg megítélni a korszakot.

A gazdaságpolitikai, politikai irányváltás első lépése egy orientációváltás volt Kína részéről. Korábban a keleti orientáció volt a meghatározó, azaz a kínai gazdaságpolitikát (és külpolitikát is) elsősorban a fejlődő országokhoz kapcsolta. Ezzel szemben a kínai nyitás a fejlett országok, mindenekelőtt az Egyesült Államok piacaitól tette függővé a kínai fejlődést. Ezen keresztül az amerikai politika működésétől kezdett el jobban függeni Kína, amit azért fontos kiemelni, mert 2008-tól kezdődően Kína ismét a fejlődő országok felé kezdett fordulni, de ez a fordulat nagyobb harmóniában történik, mint akár a 70-es években, akár korábban.

A nyugati orientáció segítette a szegénység felszámolását, a technológiai fejlődés első szakaszát. Ugyanakkor a világpiaci nyitást kísérő elméleti probléma az volt, hogy a geopolitikai irányváltást, a gazdaság működésének megváltozott tartalmát a kínai vezetés elválasztotta annak értékrendi tartalmától. A gazdaságpolitikai kommunikációban nem a nyugati piacok által követett nyugati értékrendre támaszkodtak, hanem azt összekapcsolták, szükségképpen ellentmondásos módon, a keleti, régi világrendi értékrendre jellemző önzéssel és zsarnoki hagyománnyal.

⁶ Richard Nixon (1913–1994) az Amerikai Egyesült Államok 37. elnöke 1969 és 1974 között. 1972. február 21-én Nixon személyében először látogatott amerikai elnök Kínába, kinyilvánította az „egy Kína” elvének tiszteletben tartását, ami két nagyhatalom két évtizedre megszakadt kapcsolatát teremtette meg ismét. Nixon 1972-es újraválasztása után 1974-ben a Watergate-botrány miatt lemondott hivataláról.

Teng Hsziao-ping⁷ és Mao Ce-tung⁸ is abból indult ki, hogy a szovjet gyakorlatból nem szabad átvenni a politikai intézményrendszer aláadó elemeket. Mindkettőjük meghatározó élménye az 1956-ban az SZKP kongresszusán Sztálin bűneiről elmondott titkos beszéd⁹ volt, amiből azt szűrték le, hogy még ez a korlátozott nyíltság is megtépázza a kommunista párt tekintélyét, és ez az ország széteséséhez vezethet.

A kínai vezetés ezért a reform minden időszakában nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a gazdasági-technológiai fejlődés következményei ne hassanak a politikai kultúrára, azon a területen őrizték a provincializmust. A híres Teng-féle jelszavak, mint a „ha lehet, ne tedd közzé a régi sérelmeket”, vagy „erősítsd az egységet, minimalizáld a megosztottságot” [Vogel, 2018:417] nemcsak arra vonatkoztak, hogy a gazdasági haladás politikai megrázkódtatás nélkül menjen végbe, hanem arra is, hogy az igazságtalanságok, az értékrenddel ellentétes döntések részei lehetnek a politikai intézményrendszernek, ezeket el kell fogadni a stabilitás érdekében. Ez a neoliberais szemlélet része, ami akkor természetesen elkerülhetetlen volt. Az azonban nem állja meg a helyét, hogy a politikai intézményrendszernek ez a „normál állapota”, sőt.

A SZOCIALISTA PIACGAZDASÁG ELMÉLETE, A REFORMKÖZGAZDASÁGTAN

A kínai nyitás pontatlan ideológiai-elméleti közelítése teret adott a globalizációval össze nem egyeztethető értékrendnek és az ebből fakadó kiskapitalista gyakorlatnak is a 70-es évek elejétől kezdődően. A gazdaságpolitikai korszak, a „reform és nyitás” elnevezésében is ellentmondásos, hiszen egyik oldalon hozzájárult a nyitáshoz, a nyugati, globalizációs értékrend elfogadásához, a másik oldalon konzerválta az elmaradott provinciális gazdálkodási gyakorlatot is. A reform egyik oldala azt fejezte ki, hogy a világpiac egységes, és ezen a világpiacon kell tudnia bekapcsolódnia a fejlődésbe minden feltörekvő országnak, és ebben igaza is volt. Ugyanakkor azt is állította, hogy ehhez a kiskapitalista mentalitás elegendő, ami természetesen nem állja meg a helyét. A nyitás politikája azért volt helyes, mert az alkalmazkodást fejezte ki a globalizációhoz, hiszen a

⁷ Teng Hsziao-ping (1904–1997) kínai reformer kommunista politikus 1976-tól 1989-ig a Kínai Népköztársaság vezetője, a „kínai típusú szocializmus” és a „szocialista piacgazdasággént” hivatkozott kínai gazdasági reformok úttörője. Teng az ún. „második generációs” káderek közé tartozott. Irányítása alatt Kína a világ leggyorsabban fejlődő gazdaságává vált úgy, hogy közben végig megmaradt a Kínai Kommunista Párt kizárólagos uralma.

⁸ Mao Ce-tung (1893–1976) kínai forradalmár, politikus, költő, kommunista vezér, a Kínai Népköztársaság teljhatalmú vezetője annak megalapításától haláláig (1949–1976). Az általa a marxizmus-leninizmus nyomán kidolgozott eszmeáramlat a maoizmus. Mao Ce-tung mind a mai napig ellentmondásos személyiség, öröksége rendkívül vitatott. Kínában jelentős forradalmárként, politikusként, katonai vezetőként és a nemzet megmentőjeként tisztelik. A legtöbb kínai a gondosan felépített személyi kultusznak köszönhetően ma is pozitív véleménnyel van Mao elnökről. Szociális-politikai programjai, mint a nagy ugrás és a kulturális forradalom, azonban emberéletek millióit (becslések szerint 44-72 millió emberéletet) követelték, hatalmas éhínségeket okoztak, és ártottak a kultúrának, a gazdaságnak és a társadalmi életnek.

⁹ „A személyi kultuszról és következményeiről” a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának zárt ülésén elhangzott beszédet 1956. február 25-én tartotta Nyikita Szergejevics Hruscsov, melyben élesen szembefordult Sztálin politikájával, a személyi kultuszt elítélte.

világpiac a globalizációnak alárendelt. Ugyanakkor azt a hamis elméleti keretet rendelte ehhez a változáshoz, mintha az önszabályozó piac vezetné a politikai és a gazdasági folyamatokat.

A KOMPARATÍV ELŐNYÖK ELMÉLETE

A reform torz felfogása jól érzékelhető a komparatív előnyök értelmezése körüli vitában, ami a mai napig kíséri a kínai és a volt keleti blokk országainak gazdaságpolitikai vitáit. Az egyik kínai vezető közgazdász, Caj Fang magyarul is olvasható könyvében részletesen érvel amellett, hogy Kína a világpiacon le tudja győzni az Egyesült Államokat, és ezt a tézist a komparatív előnyök elmélete alapján igazolja.

A komparatív előnyök Ricardo-féle megfogalmazása a maga korában valóban arra szolgált, hogy megteremtse a lehetőséget az egyes országok számára a Brit Birodalom munkamegosztásában való részvételre. Hozzá kell tenni, hogy az elméleti modell célja Ricardo számára az volt, hogy a provinciális brit iparágakat leépítse, vagy legalábbis hatékonyságra ösztönözze a világpiaci verseny segítségével [Bernhofen & Brown, 2018]. Azaz Ricardo már a saját korában is ösztönzőnek látta a világpiacot a hatékonyságra, és nem a szolgai alávetettséget hangsúlyozta a piaccal szemben.

A komparatív előnyök XX. századi továbbfejlesztései túlléptek Ricardo-n és már az erőforrásokkal való globális gazdálkodás irányába mozdultak el, ez volt a Heckscher-Ohlin modell [Ohlin, 1935]. Arra ösztönözték az egyes országokat, hogy nyilvánítsák ki, jelenítsék meg erőforrásaikat, segítve ezzel a globális munkamegosztás tervezését. A tervezési szempont még erőteljesebben látszik a Stiglitz és Greenwald [Stiglitz-Greenwald, 2016] által használt dinamikus komparatív előny fogalmában, mert ez azt mondja ki, hogy az egyes országok tudásbázisának tervezése és fejlesztése a részvétel alapja a globalizációban. Ez egyben a tudásalapú gazdaság definíciója globális keretek között. A dinamikus komparatív előny feltételezi a globális technológiai és gazdasági fejlődés ismeretét minden ország részéről, és tartalmazza azt az intézményrendszert és technológiai alapot, infrastruktúrát is, ami a bekapcsolódáshoz szükséges. Másként fogalmazva minden ország, régió aktívan részt vesz a tervezési folyamatban is, azaz a fejlődésnek nem része sem a kizsákmányolás, sem a gyarmatosítás, ellenkezőleg az emberi méltóság kiterjesztése. Ez azonban csak a bizalmon alapuló politikai-gazdasági intézményrendszerben képzelhető el.

A bizalom és a teljesítményelv összekapcsolódása a dinamikus komparatív előny fogalmának lényege, a nyugatellenesség, ami néhány kínai közgazdásznál még jelen van, tételesen ellentmond ennek. Ők megmaradtak a világpiac önszabályozó eszméjénél, és bár használják a dinamikus komparatív előny fogalmát, de annak tervezés jellegét, főleg globális méretekben, nem veszik figyelembe [Caj Fang, 2019]. Caj Fang a komparatív előnyök elmélete kapcsán amellett érvel, hogy az Egyesült Államok valójában „vesztésre áll” [Caj Fang, 2019:94-95], és ezt a világ-gazdasági versenyt Kína fogja megnyerni. A kínai győzelem oka Caj Fang érvelése szerint Kína nagyobb területi kiterjedése, azaz több erőforráshoz olcsóbban tud hozzáférni, és az olcsóbb munkaerő.

Álláspontunk szerint ez azonban a nemzetközi kereskedelem fejlődésének, különösen annak intézményrendszerbeli átalakulásának félreértése. A különböző nemzetközi kereskedelempolitikai intézkedések, a WTO reformja, vagy akár más szabályozási eszközök már érzékeltetik, hogy a komparatív előnyök kialakítása a globális gazdaságpolitikai törekvéseknek alárendelt. A külön-

böző zavarok, időleges zökkenők, amiket lehet érzékelni, a globális kormányzás új intézményi rendje felé mutatnak, és nem annak megszüntetésének irányába. Caj Fang ezt az aspektust nem veszi észre, és a komparatív előnyök kialakításában a nemzeti szintű tervezésig jut el. A nemzeti vagy regionális szint természetesen a tervezés része marad, de ez csak akkor lehet sikeres, ha ennek globális összefüggése is látható.

A globalizáció jelenlegi korszakának tétje nem az, hogy Kína lesz a centrum és a Nyugat a periféria, vagy fordítva, hanem a centrum-periféria viszony megszüntetése, a harmonikus fejlődés, ami csak alárendelten tartalmazza a versenyt. A kínai gazdaságpolitika előtt álló feladat az erőteljesebb bekapcsolódás a globális munkamegosztás tervezésébe, és ehhez szükséges a szakítás a nacionalizmussal és a reformközgazdaságtannal. A modernizációs folyamat lényege nem az öntörvényszerű piac szemlélete, hanem a globális gazdaságpolitikai irányítás iránti bizalom megteremtése, aminek valóban része a piac, de csak alárendelt módon. A reformközgazdaságtan a felzárkózás első korszakában még elégséges volt, de a XXI. század globális gazdaságához már kevés.

A KISVÁLLALAT PROBLÉMA ÉS A VERSENY-ELMÉLET

A reformközgazdaságtan második korlátja a kisüzem és a világpiac összekeverése volt, a piacon belüli hierarchia meg nem értése, és annak a szemléletnek a támogatása, mintha jelentős világpiaci szereplővé tudna válni a kisüzem. Ez nemcsak a méretbeli különbségre utal, arra a tényre, hogy a világpiacon működő nagyvállalatok összehasonlíthatatlanok a 10 fős alkalmazottal működő kis- vagy középvállalattal, hanem arra a problémára is, hogy a reformközgazdaságtan által idealizált vállalati modell a kisárutermelő, kisipari szintnek felelt meg és nem a XX-XXI. századi, a legkorszerűbb technológiát alkalmazó nagyvállalatnak, amelyik más szinten tud bekapcsolódni a világpiacba.

A másik szint más politikai-gazdaságpolitikai attitűdöt is jelent. A verseny és a piac kisüzemű szintje az egyszerű áruterelés összekeverése a kisárutereléssel, ami még a bizalmatlanságon, az individualizmuson és az erkölcsi korlátokon való átlépésen alapult. Arra a modellt igaz volt, hogy a gazdaságpolitikai irányítás nem vonta be a kisüzemet a tervezésbe, a politikát és a gazdaságot elválasztotta egymástól, és ezért a verseny önmagában volt a hatékonyság forrása. Ellenben már Marx korára sem volt igaz, hogy a világpiaci szintű kereskedelem, a nemzetközi áruforgalomba nagy volumennel bekapcsolódó termelők és kereskedők ne tudatosan követtek volna gazdaságpolitikai szempontokat. A Marx által leírt egyszerű áruterelés már akkor is önálló tulajdoni formát határozott meg, az akkori világszintű munkamegosztás vezetéséhez járult hozzá, még ha az akkori technológiai korlátok között ez nem is lehetett tökéletes.

A XX. század elejétől kezdve azonban egyre fokozottabban vált igazzá, hogy a nagyvállalatok részt vesznek a piacok alakításában, hosszú távra terveznek, és tervezésük csak akkor lehet sikeres, ha ebben partneri együttműködést alakíthatnak ki az állammal és a globális intézményekkel. A reformközgazdaságtannak az a hiányossága, hogy a XX. századnak ezt a megváltozott trendjét nem vette észre. A vállalat céljának, akár nagy, akár kicsi, csak a szűken vett profitszempontot látta, és a profit forrásának az erkölcsi korlátokon való átlépést tekintette. Az értékrendi és geopolitikai szempontokat idegennek tekintette a vállalattól. Ez azonban félreértés, és ennek cáfolatához a kínai magaskultúra is segítséget adhat.

Lao-ce¹⁰ így fogalmaz: „Ha a tisztesség elvész, helyébe ott az illendőség, az illendőség azonban a bizalom szükségessége és a zűrzavar kezdete” [Wu, 2019:38]. A gazdálkodói tisztesség alapja a bizalom működése, az értékrend, mint az államot irányító elv azért tud működni, mert a gazdaságpolitikai irányítás és a vállalat azonos értékrendi alapon áll, az egyetemes értékrendet követi mind a kettő. Ezt pedig mind a két fél tudja a másikról. Ettől tudnak partnerekké válni. Nem arról van tehát szó, hogy a gazdálkodó önző, ezzel szemben az állam igazságos, hiszen ez fenntarthatatlan állapot. A reformközgazdaságtan azt az elméleti hibát követte el, hogy önzésre építette gazdaságelméletét, amit az állam enyhíthet, és ez az, aminek a felülbírálatá ma elkerülhetetlen.

A reformközgazdaságtan érve a hatékonyság és a verseny kapcsolatáról ebből fakadóan ellentmondásos, hiszen a tökéletes vagy tisztességes verseny nem azonos a XIX. századi kisüzemek között működő szabad versennyel. „Miközben a vállalkozások reformja kétféle ágazott – az egyik az állami tulajdonú vállalkozások saját ösztönző mechanizmusának és kormányzat módjának reformja volt, a másik verseny a nem köztulajdonban lévő gazdaság fejlesztésén keresztül történt bevezetésre –, az árak meghatározásának mechanizmusa ugyancsak kettős úton történt” [Caj Fang, 2019:66]. A szerző érvelése szerint a verseny az, ami az állami szférát fejlődésre ösztönözte, az állam célja ezért az, hogy a versenyt erősítse. Ez azonban álláspontunk szerint nem elég, mert a verseny céljának meghatározása, a közjó célként való tudatosítása a versenyzők között, a szabályok, a törvény szükségessége és célszerűsége szintén része a gazdaságpolitikának, és ez túl van a reformközgazdaságtan versenypolitikai felfogásán. Ezek a tényezők a partneri viszonyt erősítik, ami nem zárja ki a versenyt, de az csak alárendelt szerepben lehet jelen.

A reformközgazdaságtan a XX. században működő versenyt azonosította a XIX. századi szabad versennyel, bár a gyakorlatban azért ez a modell nem tudott érvényesülni. A reformközgazdászok szerint a gazdaság „normál állapota” a kistermelők, kisüzemek közötti bizalmatlanság, a verseny lényege a kiszorítás, a tömeges tönkretétel. Ez nem az, ami a XX. századi nyugati modellekre jellemző volt. Az a kooperáció és a kompetíció egységén alapult, amiben a verseny célja végső soron a versenyzők közös fejlődése. A verseny eredménye a közjó alárendelt hatékonyság, ami a technológiai fejlődés hajtóereje is. A közjó a verseny szervezésének alapja, így a verseny a XX. századi nyugati piacgazdaságban már a demokratikus intézményrendszer része volt. A piac alárendelődött a demokráciának és a teljesítményelvnek. „Ezért aztán a jók a kevésbé jók tanítói” – írta Lao-ce [Wu, 2019:27]. A verseny a tanítás része, és a tanítás definíció szerint demokratikus folyamat a szónak abban az értelmében, hogy a tanár bevonja a tanítványt a tanulásba, a tudás alkalmazására helyezi a hangsúlyt. A tanulás tartalma az erény átadása, ahogy Lao-ce fogalmaz, azaz a verseny és a demokrácia értelme az erény közvetítése, és ezt hiányoltuk a reformközgazdaságtanból.

A TECHNOLÓGIAPOLITIKA ÉS A MUNKAERŐ ÁRU JELLEGE

A technológiai fejlődésre vonatkozó előrejelzés, a technológiapolitika hiánya a reformközgazdaságtan harmadik problémája. A reformközgazdaságtan a technikai fejlődést külsőnek,

¹⁰ Lao-ce feltehetőleg az i. e. 6. században élt kínai filozófus, legfontosabb műve *Az Út és Erény könyve*, amelyben a taoizmus mesterének tartott szerző összefoglalta és könnyen megjegyezhető formában összegezte a tan kínai hagyományát.

exogénnek tekintette, amit nem lehet előre jelezni, véletlenszerű, és a közgazdaságtan feladata kimerül abban, hogy olyan piaci körülményeket teremtsen, amiben a technikai ötletek megvalósíthatók [Kornai, 2011]. Ez azért probléma, mert a klasszikus filozófiai hagyomány szerint a gazdasági fejlődés értelme az értékrend érvényesítése, ennek részeként a fizikai, szolgai munka megszüntetése, és ezt a hagyományt a szocialista elmélet képviselte következetesen. A technológiai fejlődést ennek érdekében vezeti a modern állam (az innovációnak iránya is van – fogalmazott Marianna Mazzucato [Mazzucato, 2016]), és azt segíti a jól szervezett gazdasági intézményrendszer is.

Az értékrend alkalmazása a teljesítmény, ami nem azonos a munkával. A reformközgazdaságtan összemosta a munka és a teljesítmény fogalmát, és ez a klasszikus kapitalizmus hagyományának legsúlyosabb része. A XIX. századi klasszikus kapitalizmus működésének központi eleme volt a munkaerő áru jellege, és az ebből fakadó elszigeteltség, kizsákmányolás, elidegenedés, szolgai jellegű munkavégzés. A reformközgazdaságtanban erőteljesen megjelent az a nézet, hogy az alacsony bér, a szolgai tevékenység versenyképesség feltételei [Caj Fang, 2019:68]. A létbizonytalanságot és az önzést tekintették a gazdaság hajtóerőinek, ami teljes ellentéte a nyugati fejlődésnek. Ez politikai instabilitást okozhat, de ennek kezelése nem a gazdaság-, hanem a szociálpolitikára tartozik a reformközgazdaságtan szerint.

A fenti felfogás szöges ellentétben áll a nyugati fejlődéssel. A nagy gazdasági világválságra adott amerikai válasz, a New Deal, vagy a nyugatnémet szociális piacgazdaság modellje már következetesen tudta érvényesíteni az emberi méltóságot, az értékrendnek alárendelt technológiai fejlődést, és ez a szemléleti keret hiányzott a kínai reformközgazdaságtanból. Ebből következik, hogy nem a XX. századi nyugati modellt, hanem a XIX. századi brit modellt tekintette a felzárkózás keretének a reformközgazdaságtan és a neoliberalizmus, hiszen a kettő között nincs jelentős távolság. Ezzel elveszett a társadalom morális tartása is, és ez a neoliberalizmus legnagyobb bűne.

Megszűnt a félelem az erkölcstelenségtől, ami ellentétes a kínai filozófiai hagyománnyal is. „Mikor a nép a borzalmaktól már nem fél, hatalmas borzalom veszélye fenyeget...” [Wu, 2019:72]. Nem igaz az a tétel, hogy a gazdaság nem működik másképp, önzés nélkül nincs gazdasági fejlődés. Az sem állja meg a helyét, hogy „az ökonomizmus nagykorúvá vált machiavellizmus” [Strauss, 1988 in: Bowles, 2016:29]. A gazdaság célja a „jó”, azaz az erényeket követő állampolgári magatartás támogatása. Az eszmetörténet arra is ad példát, hogy lehet ilyen gazdasági rendszert teremteni. Kétségtelen, hogy az erényre való ösztönzésnek lehetnek erőteljesebb formái, ahogy azt Lao-ce is megfogalmazta, de az értékrendnek nincs alternatívája.

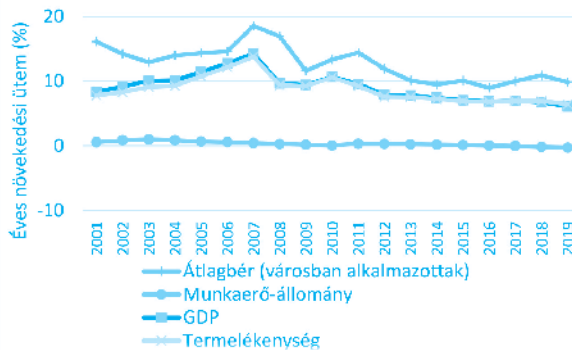
A 90-ES ÉVEK – AZ OUTSOURCING FORRADALMA

A kínai fejlődést már a 80-as években sem tudta leírni pontosan a reformközgazdaságtan, ami ebből érvényesnek tekinthető, az voltaképpen a megfelelés a nyugati piacoknak. Ebből fakadóan a munkaerő áru jellegének tétele már a felzárkózás kezdeti szakaszaiban is éles ellentétben állt a fejlődéssel. Elkezdődött a szegénység felszámolása tömeges méretekben, és ez nem volt összeegyeztethető azzal, hogy a versenyképesség mozgatórugója a szegénység és az alacsony bér. Teng Hsziao-pingnek teljesen igaza volt abban, hogy a szegénység nem kapitalizmus [Caj Fang, 2019:35], de ebből az következik, hogy a jólét és a termelékenység növekedését egyszerre kellett fenntartani, és ehhez nem adott elegendő támpontot a reformközgazdaságtan, illetve az sem következik ebből, hogy a jólét és a termelékenység kapitalizmus lenne.

Kínában egészen napjainkig van olyan elmélet, amelyik az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportokra támaszkodna a gazdasági növekedés érdekében, azonban egyre kevésbé van ilyen csoport, és egyre fontosabbá válik egy új típusú ösztönző rendszer megtalálása. A 90-es évek teoretikus zúrzavarát jól jellemzi Westadnak az az állítása, hogy a cinizmus vált uralkodóvá a kínai középvezetésben [Westad, 2020], és ezt a cinizmust tekintették a gazdagodás mozgatórugójának. Csak annyit lehet ehhez hozzátenni, hogy a cinizmus oka nem „a világ működése” volt, hanem a rossz elmélet és a jó gyakorlat közötti ellentmondás. Azt helytelen felfogásnak tartjuk, hogy „a modernség a kapitalizmussal egyenértékű” [Westad, 2020:309], hiszen a fejlődés és a modernség azonosításából az következik, hogy a bérabszolgáság elkerülhetetlen.

A fenti álláspontot tükrözi Caj Fang-nak az az érve, hogy „a megfelelő munkaerő-kínálat bizonyos szintig ellensúlyozza a tőke csökkenő input hozadékát”, illetve, hogy „a gazdasági globalizáció folyamatában Kína továbbra is rendelkezik az alacsony költségek előnyével” [Caj Fang, 2019:40-41]. Ez az érv továbbra is a jólét és a szabadság egyenlőtlen elosztását tekinti a fejlődés mozgatórugójának. Azt mondja ki, hogy az állandóan beáramló szegény, alacsony jövedelmű társadalmi csoport szükséges a fejlődéshez. Ez az, ami már középtávon sem volt összeegyeztethető a felzárkózással, és ennek ellentmondanak az adatok is. Az 1. ábrán jól látszik, hogy az éves munkaerő-állomány az elmúlt két évtizedben állandóságot mutatott.

1. ábra: A bérek és a termelékenység növekedése Kínában (2001-2019)

Forrás: World Bank & National Bureau of Statistics of China (2020), saját szerkesztés

Az ábráról továbbá az is leolvasható, hogy az elmúlt két évtizedben a városban lakók átlagbérének növekedési üteme meghaladta a GDP és a termelékenység növekedési ütemét. Változatlan munkaerő-állomány mellett az átlagbér 2001-2013 között 10%-ot meghaladó ütemben növekedett, 2013 óta pedig 10% körüli növekedést produkál. A GDP és a termelékenység növekedési ütemei a vizsgált időszakban ettől elmaradtak, 2010 óta pedig enyhén csökkenő tendenciát mutatnak. Az átlagbér és a GDP közötti kapcsolat 20 éves tendenciája azt mutatja, hogy a társadalmi jólét, az életkörülmények javulása meghaladta a GDP növekedésének mértékét Kínában, azonban a termelékenység növekedési ütemének elmaradása az átlagbér növekedésétől hosszú távon nem fenntartható.

Teng Hsziao-ping elméleti hibája abban foglalható össze, hogy az egyik oldalon a felzárkózás mellett érvelt, de ennek eszközeként elfogadta a szélsőséges egyenlőtlenséget is. Ezt az ellentmondást fenntartotta politikai döntései során. Híres tétele, hogy egyesek előbb gazdagodnak

meg másoknál, hogy példaképek legyenek a kemény munka eredményessége tekintetében [Teng, 2012]. Ez a felfogás látszólag közel áll a neokonzervatív felfogáshoz, hiszen az az elméleti irányzat is elfogadta a teljesítmény és az érdem alapú jövedelmi különbségeket, de elméleti képviselője, John Rawls érvelése szerint a különbség igazságossága abból vezethető le, hogy a gazdagság a szegények lehetőségeit bővíti [Rawls, 1971]. Ez látható is az 1. ábrán. 2000-től meghaladta az átlagbérek növekedése a GDP-t, és ez a reform gyakorlati eredménye. Teng érvelése azonban nem ezen alapult, hanem „az általános jólét hullámszerű fejlődésén”, amely „egybevág a társadalmi fejlődés törvényeivel” [Caj Fang, 2019:47]. A gazdagodás lényege ezért nem a technológiai fejlesztés, hanem a „hintaszerű változás”: aki korábban szegény volt, az gazdag lesz, és fordítva. Ez nem a harmonikus fejlődés, hanem az antagonisztikus ellentétek egyesítése, és Teng Hsziao-ping elmélete ebből a szempontból nem több a Mao Ce-tung-i álláspontnál. Teng elméleti hibája leírható elmélet és gyakorlat ellentmondásaként, azaz nem az a probléma, hogy nem történt előrelépés a termelési kultúrában, hanem az, hogy a kommunikáció erről nem volt elég széleskörű és mélyreható, nem határozta meg a technológiai fejlődés politikai gazdaságtani tartalmát. Miközben a termelési kultúrában, a technológiai színvonalban és a jövedelemben végbement a fejlődés, addig a fejlődésről való gondolkodás ugyanazon a szinten maradt, mint korábban, vagy legalábbis nem változott jelentősen. Az elméleti hiba tehát nem a jövedelmi szint értelmezésében, hanem a műszaki kultúrához való viszonyban gyökerezik. Az elméleti hiba nehezítette az átmenetet a magasabban fejlett termelési kultúrára.

Az elméleti hiba nem pusztán Tengé, a keleti blokk egészét végigkísérte a parasztság felzárkóztatásának problémája. Erre vonatkozóan már a 20-as évek szovjet vitáiban megfogalmazták a dilemmát: a parasztság felzárkóztatása vagy úgy megy végbe, hogy munkássá válik, jellemzően a nehézipar foglalkoztatja, vagy hagyni kell a kiskapitalista jellegű fejlődést érvényesülni, hazai kifejezéssel szegényparasztból kiscgazda lesz, később dzs centri. Ezt az alternatívát Buharin¹¹ fogalmazta meg [Buharin, 1988] és a buharinizmus végig kísérte a keleti blokk működését még akkor is, ha a sztálini terror alatt Buharint kivégezték. A keleti blokk drámája, hogy az elvi vitákat helyettesítették a perekkel, és így elmaradt az elméleti tévedés tisztázása. A kínai gazdaságpolitika a sztálini Szovjetunió alternatívájának a buharinivel részben rokon maoista és ennek revizionista változatát látta, és ezért követte azt. Elméletileg nem dolgozta fel a nyugati mezőgazdasági fejlődést, amelyben az infrastruktúra fejlesztése volt a meghatározó. A nyugati modellben a parasztból azért tudott farmer válni, mert farmerként egy demokratikusan szervezett piac részévé válhatott, gazdálkodását nem az individualizmus és az önzés

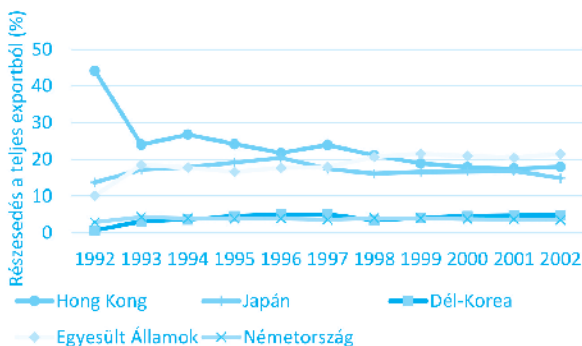
¹¹ Nyikolaj Ivanovics Buharin (1888-1938) bolsevik forradalmár (részt vett az 1905. és az 1917. évi orosz forradalmakban is), szovjet politikus, marxista gondolkodó és filozófus, közgazdász. A bolsevik pártvezetés tagjává vált, beválasztották a Központi Bizottságba. A párt egyik fő ideológusaként 1917 és 1929 között a pártlapot, a Pravdat szerkesztette. Lenin halála után, 1924-ben Buharin rendes tagja lett a Politikai Bizottságnak, amely hamarosan a Szovjetunió legfőbb hatalmi intézményévé vált. Az 1920-as években Sztálin úgy látta, hogy az új gazdaságpolitika, a NEP nem pörgeti fel eléggé az ipari fejlődést, ezért elhatározta a mezőgazdaság kollektivizálását. Buharin ezzel szemben úgy vélte, hogy az államosítás felbőszíti a parasztokat, és a termelés visszaeséséhez vezet. A Sztálinnal való szembefordulás következtében Buharint 1929-ben a Politikai Bizottságból is eltávolították. A nagy tisztogatás során 1937-ben letartóztatják kémkedés, Sztálin elleni összeesküvés vádjával. 18 társával együtt 1938-ban halálra ítélték.

jellemezte, hanem az értékrend alkalmazása a mezőgazdasági gyakorlatra, és ez kimaradt a kínai vezetés gondolkodásából.

Igazságtalanok lennénk, ha nem említenénk meg Teng Hsziao-ping híres tételét a háztartások konkrét technológiai fejlődési pályájáról: varrógépet, kerékpárt, rádiót és órát minden háztartásba [Kissinger, 2014]. Amit hozzá lehet tenni ehhez, az a négy elem kapcsolata az infrastruktúrához és az automatizációhoz, hiszen ez az, ami Kína számára a következő fejlődési szakaszt jelentette meg. Ez a négy elem azonban elsősorban a gazdagodás mércéje volt, a gazdálkodás módja őrizte a XIX. század örökségét, a gazdagodás és önzés rossz hagyományát. A korszerűsödő technológia, infrastruktúra és az elavult gazdálkodási szemlélet robbanás-közeli állapotba sodorta a kínai társadalmat a 90-es évek elejére.

1992-ben Teng megtette híres „déli utazását” annak érdekében, hogy új lendületet adjon a reformnak. „Aki ellenzi a reformot, keressen más munkát.” [Vogel, 2018:700] „Aki fejletlen, azt legyőzik ... Évezredekken át szegények voltunk, de nem leszünk azok többé. Ha nem helyezük a hangsúlyt a tudományra és a technológiára és az oktatásra, megint le fognak győzni.” [Vogel, 2018:704] – emelte ki beszédeiben, amelyek már a 90-es évek gazdasági fejlődési modelljét vetítették előre. Először is a folytonosságot, a felzárkózást a globalizációhoz, és annak nyugati orientációs szakaszát lehet kiemelni a beszédéből. A 2. ábrán látható, hogy 1992 és 2002 között hogyan változott Kína legfőbb exportpartnerének részesedése a teljes kínai exportmennyiségből. Az adatok jól mutatják a nyugati exportorientáció térnyerését, illetve az USA első számú exportpartnerre válásának folyamatát. Az exportpartnerre válás nem teljesen azonos a geopolitikai orientációval, ez utóbbi inkább fejlődési irányzatot jelent, de ebben a tekintetben is történt elmozdulás. Az exportorientáltság mellett kiemelhető a szakaszváltás is, az elmozdulás a klasszikus kapitalizmus üzemszervezeti modelljeire emlékeztető beszállítói gyakorlattól a korszerűbb, a fordista és taylorista elveket követő vállalati gyakorlat felé. A 80-as években a kínai gazdaság és technológia jellemzően a kisipar szintjén állt. Fukuyama Bizalom című könyvében ezért érvelt amellett, hogy Kína nem tud kitermelni nagyvállalatot [Fukuyama, 2007]. Kétségtelen, hogy a nagyvállalat működéséhez szükséges bizalom hiányzott az akkori kínai vállalati kultúrából, de ennek oka nem pusztán a családi szerkezet, amivel Fukuyama érvel, hanem a kiskapitalista szemlélet, ami csak a 80-as évek kínai technológiai szintjével lehetett többé-kevésbé összhangban. Ezt a technológiai szintet kellett felváltani a 90-es években, és erre utalt Teng.

2. ábra: Kína exportpartnerei (1992-2002)

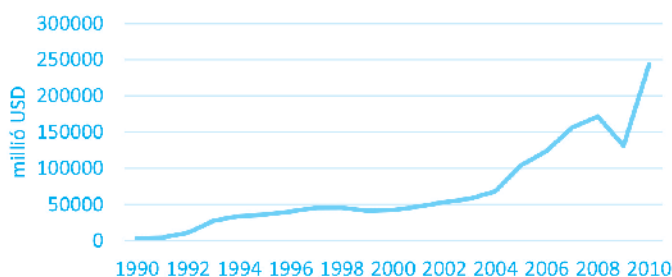

Forrás: World Bank, WITS (2020), saját szerkesztés

A 3. ábrán jól látszik a közvetlen külföldi tőkebefektetések (FDI) 1992-től folyamatosan növekvő mennyisége. (A pénzügyi világválság következtében 2008-2009-ben visszaesett a Kínába érkező FDI, de 2010-ben már ismét erős növekedést produkált.)

A nyugati vállalatok beengedése nyomán bontakozott ki az outsourcing forradalom, és ezzel elkezdődött az ellátási láncok meghosszabbodása, a külföldi működőtőke nagymértékű beáramlása, és egy új munkakultúra jelent meg elsősorban a keleti partvidék nagyvárosaiban. Az outsourcing forradalmat Nyugat-Európa és az Egyesült Államok kínai sokként élte át. Ennek eredményeként a nyugati középosztály átalakult, sokkal kevésbé kötődött a rutinmunkához, de legalább ilyen fontos tényező a kínai középosztály felzárkózása is.

3. ábra: A Kínába beáramló közvetlen külföldi tőkebefektetések mértéke (1990-2010)

Forrás: National Bureau of Statistics of China (2020), saját szerkesztés

A felzárkózás több tényezőre vezethető vissza. Az első és legfontosabb az információs technika tömegmértetű elterjedése a termelésben, ami lehetővé tette, hogy a népesség 80%-a bekapcsolódjon a globalizációba. Ezt a mérőszámot egyébként a globalizációban való részvételként is szoktak említeni [Marelli & Signorelli, 2011]. Ezzel már üzemi szinten is elkezdte érvényét veszteni az az elszigeteltség, a kisüzemi mentalitás, ami a 80-as éveket, vagy a 90-es évek elejét jellemezte. Egyre szélesebb kínai munkavállalói kör vett részt a globális termelési kultúrában. Kétségtelen, hogy ez az ipart, különösen a feldolgozóipart érintette és egészen a 2000-es évek első évtizedének a végéig csak közvetve befolyásolta a mezőgazdasági termelést és a szolgáltatásokat. Ebben az időszakban az infrastruktúrafejlesztések elsősorban építőipari beruházások voltak, és az ennek nyomán kialakult városiasodás, az út- és vasúthálózat már egy új termelési kultúra felé fordulást vetítette előre. Az új termelési kultúra egyben orientációváltást is hordozott. A korábbi erőteljes kötődés a nyugati piacokhoz kiegészült a szegényebb ázsiai területek fejlesztési programjaival. Kína technológia- és termékexportja a felzárkózáshoz adott segítséget, pontosabban elkezdődött ez az orientációváltás a gazdaságpolitikában, ami azonban abban az időszakban még nem kapott nagyobb hangsúlyt a gazdaságpolitikában.

A 2000-ES ÉVEK, A ONE BELT ONE ROAD INITIATIVE¹²

Az infrastruktúra-politika középpontba helyezése egy radikálisan eltérő irányvonal kezdete Kínában, élesen különbözik a reformközgazdaságtan felfogásától, és ez a 2000-es évek első felében kezdett el kibontakozni. Az 1. táblázat adatai bemutatják a közúti és vasúthálózatok hosszának növekedését az ezredforduló után. Az infrastruktúra a felzárkóztatás egyik alapvető eszköze, így indokolt a keleti tartományoktól megkülönböztetve kezelni a belső és nyugati régiókat. Az általunk használt régiós bontást a 4. ábra mutatja be. Az adatok alapján elmondható, hogy az autópályahálózatok hossza a belső és nyugati régiókban nagyobb ütemben növekedett 2000 és 2015 között, a vasúthálózatok esetében azonban ezek a régiók elmaradtak a keleti tartományok fejlődésétől. Az infrastruktúra-politika annak a vulgármarxista hagyománynak a meghaladása, amelyik a szerszámot állította a gazdasági fejlődés középpontjába. „A technológia legegyszerűbb értelemben azokra az eszközökre vonatkozik, amelyeket az ember a problémák azonosítására és megoldására irányuló képességeinek javítására felhasznál.” [Zhoujing Jin, 2019:71.] A felvilágosodás hagyománya, ennek nyomán a marxi gondolatmenet még a technológia eszköz-jellegét emelte ki, a szerszámot tekintette a fejlődés technológiai kifejeződésének. „Az ember szerszám-készítő állat”, idézte többször Engels Benjamin Franklin meghatározását. A szerszám vagy az eszköz fogalmának használata azonban még túlságosan támaszkodik a termelő ember elszigeteltségének képzetére, azt a szemléletet sugallja, mintha a munkafolyamat elszakadna a társadalmi-gazdasági együttműködéstől. Bár a klasszikus marxi hagyomány soha nem tagadta a munkamegosztás szerepét a termelési folyamatban, de a munkamegosztás alapjának mégis az eszközt használó egyes termelő embert tekintette. Volt utalás az infrastruktúrára, ez Hegelnél a szellem fogalma, Marx esetében a mozgalom működése, de ezek nem váltak a technológiai elemzés szerves részévé, legalábbis explicit módon nem.

¹² Az Egy Övezet Egy Út program (más néven Új Selyemút) egy globális infrastruktúra-fejlesztési stratégia, amelyet 2013-ban jelentett be Hszi Csin-ping. Közel 70 ország és nemzetközi szervezet politikai, gazdasági, védelmi céljait ötvözi. A kezdeményezés célja a regionális összeköttetés javítása és a jövő ösztönzése egy kínai-központú globális kereskedelmi hálózaton keresztül. A projekt tervezett befejezési ideje 2049, amely egybeesik a Kínai Népköztársaság alapításának 100. évfordulójával.

4. ábra: Kína tartományai régiókra osztva

Saját szerkesztés¹³

1. táblázat: Közúti és vasúti hálózatok hosszának változása régióként (2000-2015)

	Keleti régió	Belső régió	Nyugati régió	Keleti régió	Belső régió	Nyugati régió
Év	Autópálya-hálózat (10 000 km)			Vasúthálózat (10 000 km)		
2000	54,59	40,57	38,19	2,17	2,17	1,44
2005	68,9	58,09	55,73	2,99	2,68	1,74
2010	133,5	134,32	113,08	3,6	3,07	2,18
2015	151,09	148,55	133,53	5,07	3,85	2,79
Változás 2000-ról 2015-re	2,77	3,66	3,50	2,34	1,77	1,94

Forrás: National Bureau of Statistics of China (2020), saját szerkesztés

Ezzel szemben a XX. századi nyugati fejlődésben a technológia szerepét az infrastruktúra vette át. A kooperáció, a társadalmakat irányító értékrend önálló technikai formát kapott, és ez az infrastruktúra. A szerszám fogalma a technológiai-közgazdasági elméletben még azt a hagyományt hordozta, mintha önkényes döntés lehetne az eszközben megjelenő kultúra elsajátítása. Ezzel

¹³ A legvilágosabb késsel jelölt tartományok: Tibet, Tajvan

szemben az infrastruktúra az a technológiai keret, amelyben a részvétel a létbiztonság forrása az értékrend alkalmazásában. Ezt a szemléleti váltást a reformközgazdaságtan nem tudta megtenni, ezért a XVIII-XIX. századi technológiai szemlélet alapján szeretett volna felzárkózni a XX. századhoz, ami lehetetlen vállalkozás. A 2000-es évek elejétől induló új technológiai korszak, az automatizáció és az infrastruktúrafejlesztések új hulláma már ezen kezdett el túllépni, és ettől tekinthetjük korszakhatárnak.

Hozzá kell tenni, hogy a reformközgazdaságtan, és az erre épülő neoliberális gondolkodás meghaladásához a kínai magaskultúra is segítséget tud adni. Lao-ce így fogalmaz: „Ne hagyd, hogy sokféle szerszámmal és eszközzel rendelkezzenek” [Wu, 2019:80], és ezt lehet úgy értelmezni, hogy a politikai intézményrendszer stabilitásának feltétele a rossz értelemben vett szabadság meghaladása. A szabadság nem abban áll, hogy választani lehet eltérő technikai megoldások, eltérő munkafolyamatok között, hanem abban, hogy alkotó módon részt lehet venni az értékrend érvényesítésében, a közjó megvalósításában. A munkafolyamatok változtatásának szabadságát még Lukács György¹⁴ [Lukács, 1976] is vallotta, ez szerves része volt a XX. századi marxista hagyománynak. Ezzel szemben a klasszikus ókori kínai bölcelet a technológiát a hatalomgyakorlás feltételének tekintette, és ez ma érvényesebb a lukácsinál.

Az infrastruktúra az állam és az államot irányító értékrend technológiai formája. Az utak, közművek, az információs infrastruktúra fejlesztése az állam és ennek alárendelten a piac fejlesztésének az eszköze. Az infrastruktúra közvetíti az egységes tulajdoni formát, és ez meghaladja az elszigeteltségen alapuló, pusztán az ipar és a mezőgazdaság ágazati egyensúlyán alapuló szemléletet. Ezt az egységet határozta meg Zhouying Jin¹⁵ az elméleti technológia kategóriájában. Az elméleti technológia, amin első közelítésben a kutató szabályokat, eljárásokat ért [Zhouying Jin, 2019:72], az értékrend érvényesítésének technológiája. Ennek anyagi összefüggése is van, ezért pontatlan, ha ezt csak a szabályokra és az eljárásokra vonatkoztatjuk. A kínai szerző elmélete nem haladja meg a korai felvilágosodás tudományos horizontját, amikor a módszert állította a középpontba. Bár a korai felvilágosodás klasszikus gondolkodói, például Descartes, érzékelte, hogy a következetes gondolkodáshoz, a „módszerhez” szükség van technológiára is, de az ehhez szükséges technikai háttér akkor még hiányzott. Csak napjainkban van lehetőség olyan infrastruktúrára, amelyik ezt következetesen érvényesíti.

A felzárkózás másik tényezője a gazdagodás, a jelentős vagyonok keletkezése, és ezzel párhuzamosan a fogyasztási oldalon végbemenő középosztályosodás volt. „A kínai fiatalok a világ leginkább divatkövető és márkatudatos vásárlói.” [Westad, 2020:310] A fogyasztási divatok a 90-es években, de egészen napjainkig jellemzően a nyugati minták másolását jelentették. Megjelent egy olyan vezetői réteg, amely a fogyasztás szempontjából a globalizációba való bekapcsolódást irányította, bár hozzá kell tenni, hogy ez nem újdonság a kínai történelemben. A gyarmatosítás időszakától kezdve időnként megjelent egy-egy olyan társadalmi csoport, amelyik a nyugati fejlődési mintát adaptálta Kínába, majd ezzel szemben fellépett egy olyan vezető réteg, amelyik

¹⁴ Lukács György (1885–1971) magyar filozófus, irodalmár, esztéta, egyetemi tanár, marxista gondolkodó és kommunista politikus, akit széles körben a „nyugati marxizmus” alapítói között tartanak számon.

¹⁵ Zhouying Jin professzor a Kínai Társadalomtudományi Akadémia (CASS) vezető kutatója és professzora, a Technológiai Innovációs és Stratégiai Tanulmányok Központjának (CTISS) igazgatója. A Pekingi Technológia Akadémia elnöke.

a keleti fogyasztást tekintette mérvadónak. Ami a 2000-es években újdonság volt, az az, hogy a váltás harmonikusabban ment/megy végbe, a nyugati és a keleti orientáció közötti váltás nem kapott modernizációellenes felhangot, hanem egy tudatos kínai márkaépítés kezdődött el. Ennek Európában is érzékelhető leglátványosabb eleme a mobiltelefonok (Xiaomi, Huawei, ZTE) térhódítása, de más területeken is érzékelhető a felzárkózás.

A fogyasztásban végbemenő felzárkózás része volt a népesedéspolitika átalakulása és a háztartások technológiai fejlődése. A kínai népesedéspolitikával, az *egy gyerek politikával* szemben gyakran merülnek fel ellenérvek, de hosszú távú hatása nemcsak a népességnövekedés lassításában áll, hanem Kína orientációváltásának előkészítésében is. Bármennyire is támadták az *egy gyerek politikát*, az végső soron előkészítette a technológiai fejlődést azzal, hogy megszüntette a friss, alacsony képzettségű munkaerő kínálatát, és ez a rabszolgamunka alóli felszabadulás egy fontos ösztönzője volt. Amíg egy alacsonyan képzett munkaerőtömeg folyamatosan rendelkezésre áll, addig nehéz érvelni a technológiai modernizáció mellett. Ahogy azonban ez az erőforrás megszűnik, úgy a termelés és a háztartás modernizációja kényszerre válik. Ugyanakkor az is igaz, hogy népesedéspolitikája miatt Kína erőteljesebben vált érdekeltté a termelő tevékenység, az outsourcing elmaradottabb területekre történő kihelyezésében. Az *egy gyerek politika* miatt a kínai cégek termelési tevékenységüket inkább áthelyezték Belső-Kínába, ahol egyébként kevésbé szigorúan tartották be az *egy gyerek elvét*. A népesedéspolitika hatott a Kína körüli országokra is, hozzájárult Közép-Ázsia vagy Indokína gazdasági fejlődéséhez azáltal, hogy ezekben az országokban Kína aktívabb gazdasági szerepet vállalt.

A háztartási modernizációknak technológiai és pénzügyi összefüggései is vannak. Technológiai oldalon elindult egy lassú felzárkózás a háztartási elektronika tekintetében. Ez kevésbé a motorizációt jelenti, sokkal inkább a hűtőgép, mosógép, porszívó elterjedését, és mindenekelőtt az ehhez szükséges elektromos áramhoz való tömeges és biztonságos hozzáférést vidéken is. A pénzügyi modernizáció tekintetében pedig a fő előrelépés a háztartási megtakarítások összekapcsolása az egészségügyi és a nyugdíjbiztosításokkal. Ezzel is oldódott a reformközgazdaságtanban végletekig vitt rossz antinómia, feloldhatatlan ellentmondás az állami és a magántulajdon között, az állami biztosítások biztonságot tudnak nyújtani a háztartásoknak, ami erősítheti a bizalmat.

A bizalom megteremtése már egy új államelmélet felé is mutat. A maoui vagy akár a Teng korszakban érvényesülő felfogással szemben, amelyik az állam és a társadalom dichotómiájában gondolkodott, a hatékony államelmélet Kínában is a részvételre helyezi a hangsúlyt. A részvétel az azonosság és a különbség meghatározása. „Oldd fel a különbségeket, lágyítsd a fényt, keverd össze porral – Ezt úgy nevezik: Mélységes Azonosulás” [Wu, 2019:56] A Mélységes Azonosulás nem a homogenitás, nem az uniformizmus, hanem az értékrend azonosulásában való közösség. A fény lágyítása: ez a jellegzetesen kínai fordulat nem azt jelenti, hogy elvtelen kompromisszumot kötnek, hanem azt, hogy anyagi összefüggésekre kell lefordítani az értékrendet, az értékrend a létbiztonságot szolgálja. A paraszti társadalmak kiszolgáltatottságát kell csökkenteni a tudást jelképező fényvel, és ennek formái a kutatás tárgya. A kibontakozó új gazdaságpolitika ezért jobban támaszkodik a meggyőzésre, ami nem azonos a mozgósítással. „Az eredményt megfelelően kell elérni, nem pedig erőszakkal. / Az eredményt eléri, de nem hatalmaskodó.” [Wu, 2019:30] Ebből a bölcsességből Mao csak annyit értett meg, hogy folyamatosan mozgósítani kell a tömegeket a „forradalomra”, a felfordulásra és a káoszra. Ezzel szemben a kínai bölcsélet amellet érvel, hogy a belátás és a józan ész is államalkotó tényező.

KÍNA 2020 UTÁN

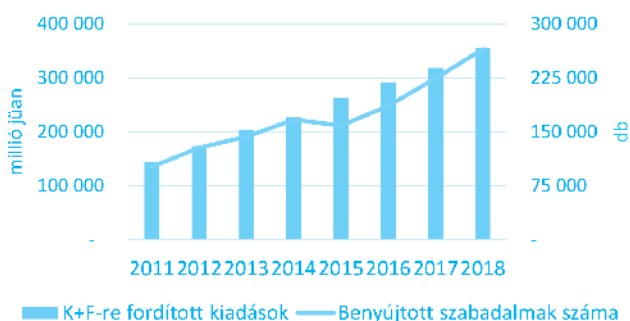
Az új kínai gazdaságpolitika nem 2020-ban kezdődött, hanem a 2010-es években, de a koronavírus-válság várhatóan felgyorsítja az átalakulást, tanulmányunk egyik állítása ezért tehát az, hogy a gazdaságpolitikai viták ellenére Kína folytatja a felzárkózást a globalizációhoz, a globális partnerséghez, de ebben a folyamatban hangsúlyosabb lesz a keleti orientáció, a fordulat Ázsia (és Afrika) felé. Ez azonban nem nyugatellenes módon történik, ahogy az jellemző volt a maoizmus időszakára, hanem egyesül a keleti orientáció a nyugati értékrenddel. Ebből fakadóan a kínai gazdaságpolitika geopolitikai meghatározottsága erőteljesebben fog látszani. Kína már nem bedolgozója a világpiacnak, hanem önálló geopolitikai stratégiával rendelkezik, aminek része a tudatos piacépítés.

A piacépítés, vagy a geopolitika nyelvén a „soft power” megteremtése szakítás a korábbi gazdaságpolitikai iránnyal, amelynek célja az volt, hogy eljussanak a kínai termékek a nyugati piacokra. A piacépítés célja, hogy önálló felzárkózási keretet adjon Belső-Kínának, Közép-Ázsiának, Indokínának vagy az afrikai országoknak oly módon, hogy azok alkalmazkodni tudjanak a globalizáció értékrendjéhez, a biztonság, szabadság, demokrácia, jólét egységéhez. A kulturális hatalom megteremtése szervesen gyökerezik a kínai magaskultúrában „A farönk szétárad, eszköz lesz belőle.” [Wu, 2019:28] mondta Lao-ce, és ez az idézet is érzékelteti, hogy a kínai modell része a kulturális vonzerő. Az idézet azonban többet is elárul az új kínai modellről, mint ahogy az a szakirodalomban talán időnként érzékelhető. A kulturális szerep ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy kínai termékek számára piacot teremtenek, hanem azt is, hogy infrastrukturális kapcsolatokat, hálózatokat, technológiai fejlődési pályát kínálnak a felzárkózó országok számára. Az afrikai országokban vagy Közép-Ázsiában indított beruházások célja nem a kínai gyarmatosítás, hanem egy követhető fejlődési pálya, valódi felzárkózás lehetőségének biztosítása. A kínai infrastrukturális fejlesztések, a vasút, az internet a globális értékrend átvételét és annak alkalmazását teszik lehetővé. „Ezt fejleszd a világon, és a De-d egyetemes lesz.” [Wu, 2019:54], idézhető a kínai bölcsélet, vagy ami ugyanennek a másik összefüggése: „A hatalmas Dao szétárad; mehet jobbra, balra a világban ...” [Wu, 2019:34]. A kínai magaskultúrában, akárcsak a nyugatiban, vagy minden más magaskultúrában, jelen van az univerzalizmusra való törekvés, a világ egyetemességének megfogalmazása. Ez az univerzalizmus nem kizárólagosság, legalábbis nem abban az értelemben, hogy önkényesen kirekesszen olyan irányzatokat, eszmerendszereket, amelyek összeegyeztethetők az egyetemes értékrenddel. A történelem minden korábbi korszakában azonban ez az univerzalizmus csak tökéletlenül, ellentmondásosan tudott érvényesülni, mert hiányzott az a technológia, amelyik következetesen le tudta volna választani a provincializmust a fejlődésről. Ezzel szemben napjainkban már jelen van ez az infrastrukturális keret: ez az űrtechnika.

Az elmúlt időszakban Kína keleti orientációjú technológiapolitikát folytatott a globalizációval összhangban, aminek egyik hangsúlyos eleme az űrtechnika, de meg kell említeni az 5G-vel kapcsolatos és a nagysebességű vasúti programokat is. Az 5. ábrán jól látszik, hogy a kínai high-tech iparban mind a K+F (kutatás és fejlesztés) tevékenységekre költött kiadások, mind pedig a benyújtott szabadalmak száma folyamatos növekedést mutatott az elmúlt évtizedben, ami alátámasztja az új kínai technológiapolitika létét. Ezek már nyomokban sem emlékeztetnek a klasszikus kapitalizmus időszakára, mert radikális megoldást kínálnak a szolgai jellegű tevékenység megszüntetésére, az automatizációra, továbbá az értékrend érvényesítésére és ellenőrzésére a szabadság tiszteletben tartása mellett. Kína űrtechnikai fejlesztéseivel, és az ennek alárendelt többi infrastrukturális fejlesztéssel valójában bekapcsolódik a globális partnerségbe, és ez ugrás

a kínai gazdaságpolitikában. Az a vélemény, ami szerint a kínai nyitás egy szörnyeteget teremtett Kínából csak akkor lenne igaz, ha Kína el tudna szakadni a globalizációtól. Ez azonban elvi lehetetlenség, hiszen a globalizáció teremtette meg az elmúlt ötven év kínai fejlődését. A globalizáció infrastruktúrája csak az értékrendet követő globális kormányzás keretei között tud működni, és ezért csak nagyon időlegesen tud együtt élni a nacionalizmussal. Nem véletlen, hogy a kínai társadalomtudományi és műszaki gondolkodásban hangsúlyosan jelenik meg a civilizáció jövőjére vonatkozó kutatás. Az úgynevezett „komplex óriásrendszerek” (Xuesen Qian) vagy a „globális civilizáció létrehozása” (Zhouying Jin) olyan fogalmi keretet adnak, amire támaszkodva Kína új módon tud bekapcsolódni a globalizációba.

5. ábra: Innováció a high-tech iparban Kínában (2011-2018)

Forrás: National Bureau of Statistics of China (2020), saját szerkesztés

A bekapcsolódás egyben szakítás a 70-es évektől ható reformközgazdaságtan szemléletével is. A kínai közgazdaságtanban is egyre erősebb az igény az új vállalati kultúra létrehozására, a részvétel kereteinek a megteremtésére a gazdaságban, a makro- és a mikroszint hatékonyabb összekapcsolására [Zhouying, 2019:199]. Ez tételes tagadása annak a felfogásnak, amelyik szerint a vállalatok és a gazdálkodók gazdagodási vágya a fejlődés egyetlen hajtóereje, és a makroszint feladata ennek szabályozása, a szélsőségek 'levágása'.

MAGASKULTÚRA ÉS GLOBALIZÁCIÓ

A kínai fejlődés ellentmondása jelenleg az, hogy a globalizáció infrastruktúráját közvetítő műszaki és gazdasági fejlődés politikai gazdaságtani tartalma nem eléggé tudatosul, és még tere van a nacionalizmusnak és a jogállam tagadásának. A bekapcsolódás a globalizációba nem azt jelenti, hogy „egyesíteniünk kell a nyugati tudást és logikát az egészséges morális értékek és társadalmi szokások iránti keleti fogékonysággal” [Zhouying Jin, 2019:146]. A nyugati értékrend nem azonos a logikával, a Nyugat értékrendi fejlődése is segítette nemzetközi szerepének erősödését a XVI. századtól, miközben az európai felvilágosodás egyes elemeiben felismerhető a kínai hatás is. Kétségtelen, hogy ebben a folyamatban szerepet kapott a kapitalizmus, ma már azonban jól látszik, hogy a XX. századtól kezdve a Nyugat nem azonos a kapitalizmussal, ezért a globális partnerség nem a keleti értékrend uralmát jelenti, hanem a keleti orientáció egyesítését a nyugati értékrenddel. A Nyugat törekvése mindig is ez volt végső soron, Kína esetében sem volt cél a konfucianizmus megszüntetése, csak a régi világrendi tartalmú elemek felszámolása.

Ami most zajlik, az ennek a provinciális, nacionalista törekvésnek a visszaszorítása, a jogállami elvek következetes érvényesítése támaszkodva a kínai magaskultúrára, az örökölt magaskultúra integrálása a globalizációba.

A jelenlegi viták, a különböző politikai és gazdaságpolitikai lépések végső soron azt erősítik, hogy Kína csak a globális partnerség részeként használja a legfejlettebb technikát, ami nemcsak a vezetők, hanem a széles társadalmi csoportok politikai és gazdálkodási kultúrájának függvénye is. „Kína érdeke, hogy több közjőval járuljon hozzá a nemzetközi közösség működéséhez, s több értékben osztozzon más országokkal, mint most” [Westad, 2020:365]. A globális közjó megteremtése azonban nemcsak a felsővezetői döntéseken múlik a tudásalapú társadalomban, hanem az egyes gazdálkodók, fogyasztók és termelők döntésein is. A kínai fejlődés következő szakaszában ezért azok a szolgáltató ágazatok, amelyek közvetlenül kapcsolódnak ennek a kultúrának a fejlesztéséhez, erőteljesebb szerepet fognak kapni. Ilyen az egészségügy, az oktatás vagy a szociális ellátás.

A fenti ágazatok közül Kína az oktatás területén jelentős előnyökkel bír. Olyan oktatási hagyománnyal rendelkezik, ami nem redukálható a szakismeret átadására, hanem lényege az erkölcsi rend közvetítése és annak adaptálása a konkrét történelmi helyzetre. Bármennyire is támadja a reformközgazdaságtan a császári vizsga rendszerét [Caj Fang, 2019], a hagyományos kínai oktatási modell képes volt egybeilleszteni a kínai műveltség esszenciáját a nyugati tudomány és technológia eredményeivel [Westad, 2020:68]. A kínai oktatási fejlődés egyik érdekessége, hogy felmerült a jövő kutatás oktatásának ötlete [Zhouying Jin, 2019:367]. Ez az, amit most tanulhatunk Kínától.

A kínai oktatási modell nem csak a konfucianus hagyományban maradt fenn, Lao-ce vagy más klasszikus kínai bölcselek is sokat foglalkoztak vele. A híres tétel Lao-ce-től – „Nem adni tudást, úgy kormányozni: áldás az országnak.” [Wu, 2019:65] – a tudásalapú gazdaság működési elvét tartalmazza, az értékrend önálló alkalmazásának átadására vonatkozó tudás közvetítését. Értelmezésünk szerint az idézet azt jelenti, hogy az irányítás nem a megoldás ismertetésén keresztül valósul meg, hanem az értékrend alkalmazására ösztönöz, a jó választásra, a bölcs viselkedésre. Ez az áldás mindenkinek, ez lehet a tudásalapú kormányzás. Ez teszi lehetővé, hogy a szakértelem ne a rutin megmerevítését jelentse, hanem a szakmai kultúra folyamatos alkalmazását a megváltozott körülményekhez. Abban a korszakban, amikor a fizikai, szolgai munka még jelen volt, a dogmatizmus meghaladása elkerülhetetlenül drámaibb módon zajlott, mint az szükséges lett volna. A kínai bölcselet azonban attól az, ami, hogy tovább látott a mércénél és az eszköznél, és a szaktudás végső mércéjeként az értékrendi szilárdságot határozta meg. „A jó kocsis kereke nem hagy nyomot. / A jó számolóknak nem kell mérőszerszám ...” [Wu, 2019:27]. A szakértelem révén történő vezetés, az eszközök alárendelése a célnak a kínai magaskultúra szerves részét alkotja. Nem önmagában a szakértelem vezeti a társadalmakat, csak az értékrendnek alárendelt szaktudás képes arra. Az értékrend tudása önálló szint, ami önálló szakértelem is, és nem is. Lao-ce bölcsessége ezt a dialektikát ábrázolja kétségtelenül egyik formájában, azon a módon, amelyben az értékrend időnként nem látható módon érvényesül. „Maradj távol, és szavad legyen kevés. Ha a célt eléri és a munka kész, Mindenki azt mondja majd: Én magam tettem meg, én.” [Wu, 2019:7] A Lao-ce által bírált magatartás volt a jellemző a neokonzervatív korszakra, és ebből a neoliberalizmus arra következtetett, hogy értékrend nem is létezik, csak értékrend nélküli szaktudás van. Vannak azonban más korok, például a következő időszak, amikor a beszéd az értékrendről elkerülhetetlen a stabilitás érdekében.

A kínai magaskultúra hagyománya is azt üzeni, hogy a stabilitás forrása az igazságosság, a rosszal szembeni következetes fellépés. Történelmi szempontból egy rövid korszakban ettől el lehet tekinteni, de hosszú távon erre nincs lehetőség. A kínai felzárkózás következő korszakában ezért véljük úgy, hogy a kínai magaskultúra beillesztése a globalizációba a fejlődés soron lévő szakaszának a követelménye. A magaskultúra, a kínai hagyomány és a politikai gyakorlat közötti távolság oka a marxi hagyomány nem megfelelő kezelése és a szovjet ideológiai viták nem pontos értelmezése volt a neoliberais korszakban. A 70-es évek közepén végbement orientációváltást úgy értették a vezető kínai közgazdászok és gazdaságpolitikusok is, hogy a fejlődés forrása a kapitalista gyakorlat, különösen annak XIX. századi formája. Úgy értették, hogy önzés és kizsákmányolás nélkül nincs gazdasági haladás, a technológiai haladás egyetlen formája a kapitalista jellegű piac. A gazdaságpolitikai cél akkor csak a megélhetés biztosítása volt, a részvétel nem. Úgy gondolták, hogy a szélsőséges jövedelemegyenlőtlenség a gazdasági fejlődés szükségszerű velejárója, és elválasztható egymástól a gazdaság és a politika, kultúra.

A jelenlegi kínai gazdaságpolitikai problémák, a nacionalizmus és a korrupció a reformközgazdasági szemlélet maradványai. A Nyugat azonosítása a kapitalizmussal két szempontból vet fel problémákat. Azt eredményezi, hogy a fejlődés érdekében el kell fogadni a kapitalizmust, illetve az előző háromszáz év gyakorlatából kiindulva arra a következtetésre is lehetett jutni, hogy a felzárkózás feltétele a Nyugat gyarmatosítása. Ahogy az előző korszakban a Nyugat gyarmatosította a Keletet, úgy most ez a folyamat visszafordul, és a Kelet fogja gyarmatosítani a Nyugatot. Ez a felzárkózási folyamat tartalmának, a globalizáció és a globális partnerség kialakulásának félreértése, a globális partnerség tartalma a Nyugat és Kelet szembenállásának megszűnése. A globalizáció olyan forma, amelyben minden ország fejlődni tud békés keretek között. A híres Teng féle mondás: „Mindegy milyen színű a macska, ha megfogja az egeret” valójában tehát azt jelentette, hogy Kína a nyugati értékrendhez kezdett el felzárkózni anélkül, hogy világossá tette volna a nyugati, jogállami értékrend követését, és annak a szemléletnek a meghaladását, hogy a Nyugat kapitalizmus. A Nyugat a globalizáció nyugati oldala.

A kapitalizmus-probléma másik vetülete a korrupció elleni küzdelem. Önmagában a korrupció jelensége a kapitalizmus szerves része, az eredeti tőkefelhalmozás Európában is a korrupciós gyakorlathoz kapcsolódott. A korrupció azonban az állam létét fenyegeti, hiszen a korrupció a politikai hatalom gazdaságira cserélése, az értékrend aprópénzre váltása. A korrupció elleni fellépés ezért nem alapulhat máson, csak az értékrend megszilárdításán, és a jogállami normák érvényesítésén. A korrupció elleni fellépés jelenlegi anomáliái Kínában azonban még nem teljesen szakadtak el a baloldali populizmustól. Az úgynevezett szelektív korrupció a kellenél még jobban őrzi a XX. századi Kína hagyományát, mert nem támaszkodik eléggé a jogállami rendre. Ebben a tekintetben is irányadó lehet a kínai magaskultúra. „Ha a favágó helyett vágod a fát, kicsi az esélye, hogy nem vágod meg magad” [Wu, 2019:74]. A jogállami normák érvényesítése nemcsak azt jelenti, hogy a szabályok érvényesülnek, hanem azt is, hogy az értékrendet szakszerűen alkalmazzák, a szakértelem az értékrend alkalmazásának a tudása. Az állam egyik lényegi eleme a munkamegosztás, ebben a tekintetben is összeér a platóni gondolat a kínai magaskultúrával. A másik lényegi elem, hogy az állam az új világrendben nem egyszerűen erőszakszervezet, amint azt a vulgármarxizmus közvetítette, hanem a technológia révén történő irányítás.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban amellett érveltünk, hogy a kínai gazdaságpolitika ellentmondásai ellenére egy sikeres modernizációs, integrációs folyamatnak tekinthető, sikeresen integrálta, integrálja Kínát a globális folyamatokba, alkalmazkodva a globális partnerséghez. Ugyanakkor a 70-es évek óta érvényesülő reformközgazdaságtan, ami a kínai neoliberais szemléletnek tekinthető, elméletileg pontatlanul képezte le a globalizációs trendeket. Ebből a szempontból bírálta a tanulmány a reformközgazdaságtan egyes tételeit, a neoliberalizmus kínai megjelenését és a jelenleg is érzékelhető nacionalizmust és populizmust. Ugyanakkor azt állítottuk, hogy a szocialista piacgazdaság fogalma meghaladtá vált, és az új fogalmi keret kialakításához szükség van a XX. századi nyugati eredmények adaptálására és a kínai magaskultúra hagyományának felelevenítésére. A kínai magaskultúra hagyományának következetes alkalmazása segíteni fogja Kínát a felzárkózásban a globalizációhoz. Látható, hogy többet hivatkoztunk Lao-ce-re, mint Konfuciuszra, ami a hagyományok hatásában történő elmozdulásként értékelhető.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bernhofen, M. Daniel & Brown, C. John (2018): *Retrospectives: On the Genius Behind David Ricardo's 1817 Formulation of Comparative Advantage*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 32, No. 4
- Bowles, Samuel (2018): *Az etikus gazdaság*, Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó
- Brzezinski, Zbigniew (2020): *Stratégiai vízió - Amerika és a globális hatalom válsága*, Budapest, Antall József Tudásközpont,
- Buharin, Nyikolaj Ivanovics: *Töprengések a szocializmusról*, Budapest, Kossuth Kiadó
- Caj, Fang (2019): *A kínai reform és nyitás*, Budapest, Antall József Tudásközpont
- Teng, Hsziao-ping (2011): *Válogatott beszédek*, Budapest, Fapadoskönyv Kiadó
- Fukuyama, Francis (2007): *Bizalom*, Budapest, Európa Kiadó
- Kissinger, Henry (2014): *Kínáról*, Budapest, Antall József Tudásközpont
- Kissinger, Henry (2019): *Fehér házi éveim I-III.*, Budapest, Antall József Tudásközpont
- Konfuciusz (2019): *Beszélgetések és mondások*, Budapest, Helikon Kiadó
- Kornai János (2011): *Gondolatok a kapitalizmusról*, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Lukács György (1976): *A társadalmi lét ontológiájáról*, Budapest, Magvető Kiadó
- Marelli, Enrico & Signorelli, Marcello (2011): *China and India: Openness, Trade and Effects on Economic Growth*. European Journal of Comparative Economics. 8. 129-154.
- Mazzucato, Mariana (2018): *Innováció, az állam és a türelmes tőke*, Jacobs, M. – Mazzucato, M. (szerk.): *A kapitalizmus újratervezése*, 169-204. o., Budapest, Kossuth Kiadó
- Ohlin, Bertil (1935): *Interregional and international trade*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press
- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press
- Stiglitz, E. Joseph & Greenwald, C. Bruce (2016): *A tanuló társadalom létrehozása*, Budapest, Napvilág Kiadó
- Vogel, F. Ezra, 2018: *Teng Hsziao-ping és Kína megreformálása*, Budapest, Antall József Tudásközpont
- Westad, O. Arne (2020): *Nyughatatlan birodalom*, Budapest, Antall József Tudásközpont

Wu, Q. Charles (2019): *Imígyen szóla Laozi*, Budapest, Kossuth Kiadó

Zhoujing, Jin (2019): *Az emberiség jövője – Globális civilizáció és Kína megújulása*, Budapest, Pallas Athéné Könyvkiadó